

В.В. ІВАНЕНКО

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ Д.В. ТАБАЧНИКА «КРЕСТНЫЙ ПУТЬ ПЕТРА СТОЛЫПИНА»

Табачник Д. В. Крестный путь Петра Столыпина / Д. В. Табачник, В. Н. Воронин; предисл. Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. – Изд. 2-е испр. и доп. – Х.: Фолио, 2012. – 540 с.

Іваненко Валентин Васильович – проректор, завідувач кафедри російської історії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор історичних наук, професор

Нещодавно у видавництві «Фолио» накладом 1 тис. примірників побачило світ друге видання книги «Крестный путь Петра Столыпина», написаної двома відомими українськими істориками – доктором історичних наук, професором, Міністром освіти і науки, молоді та спорту України Дмитром Володимировичом Табачником та кандидатом історичних наук, першим заступником голови Державної архівної служби України Віктором Миколайовичом Вороніним. Книга присвячена непересічній постаті російської історії, голові Ради Міністрів Російської імперії Петру Аркадійовичу Столипіну.

П.А. Столипін – один з найбільш яскравих і водночас суперечливих історичних діячів на політичній арені Росії початку ХХ століття, чие життя трагічно обірвалося в Києві у 1911 р. Він був політиком, який зробив вагомий внесок у справу реформування різних сфер суспільного життя, передусім аграрного сектора економіки. Його життя і діяльність, служіння батьківщині викликають неабиякий інтерес у сучасників. Свідченням тому є те, що за останні роки зацікавлення цією неординарною персоналією стало поштовхом до появи цілої низки наукових та публіцистичних праць. Проте книга, яку ми сьогодні тримаємо в руках, помітно відрізняється від інших оригінальним авторським підходом, методологічним інструментарієм, концептуальною свіжістю.

Як відомо, саме з обкладинки книжної продукції починається знайомство з нею. Тож треба віддати належне харківському видавництву «Фолио», яке дизайном і високою якістю поліграфічного оформлення підкорює зацікавленого читача, і, викликаючи у нього неабиякий інтерес, налаштовує на вдумливе прочитання книги. Справляє враження розміщений на обкладинці портрет П.А.Столипіна, майстерно виконаний всесвітньо відомим художником І.Ю.Рєпіним.

Про місце, яке займає праця Д. Табачника і В. Вороніна серед інших історичних досліджень з цієї теми, свідчить передмова, філігранно написана Святійшим Патріархом Московським і всієї Русі Кирилом. Появу цієї роботи він слушно назвав «великою подією в культурному житті не лише України, але й інших країн-наступниць історичної Русі». Разом з тим, у вступі патріарх визначив, по суті, життєве кредо П.А.Столипіна – «талановитого політика і християнина, який був покликаний Божою волею до високого і відповідального державного служіння».

За структурою дослідження складається з 7 розділів, а також додатків, які гармонійно його доповнюють. Шостий та сьомий розділи мають відпо-

відно п'ять і вісім підрозділів. Хронологічні рамки окреслені 1862–1911 роками і охоплюють весь короткий, але насичений життєвий шлях П. А. Столипіна.

Перший розділ присвячений генеалогії роду Столипіних і має назву «Deo spes mea», що в перекладі з латини означає «Бог – наша надія» (с. 11–26). Автори не випадково обрали цю назву, бо вона є складовою частиною родового герба Столипіних – людей глибоко православних, для яких державна служба була одночасно служінням Богу. Детально і кваліфіковано аналізуються історія дворянського роду, сімейні традиції й атмосфера, особливе шанування православної віри, підкреслюється вплив пращурів на формування світоглядних орієнтирів і становлення особистості П. Столипіна (с. 12–21). Автори справедливо зауважують, що саме віра допомагала Столипіну у найтяжчі хвилини його життя, а особливої стійкості йому надавало те, що він був «прямим нащадком одного з перших російських святих – князя Михайла Чернігівського», страченого татарським ханом за відданість християнській вірі (с. 22).

Важливим структурним компонентом книги є другий розділ «По стопам предков», в якому історикам вдалося простежити шляхи та етапи формування особистості Столипіна – географію проживання (Дрезден, Вільно, Орел, Ковно), місця навчання (Віленська гімназія, Орловська класична гімназія, фізико-математичний факультет Санкт-Петербурзького університету), успішність, найближче оточення, коло викладачів та знайомих (с. 27–42). Можна цілком погодитись з високою оцінкою діяльності П. Столипіна на посаді ковенського губерньського предводителя дворянства, де він виступив прихильником покращення соціального захисту найманих робітників, показав «ефективний приклад управління в якості рядового поміщика» (с. 33–37). Безперечно, цей досвід господарювання був цінним і корисним для Петра Аркадійовича, ставши орієнтиром у справі подальшого реформування аграрного сектора економіки.

Особливо ретельно у книзі розкрито «гродненський» та «саратовський» періоди губернаторства П. А. Столипіна, які є центральними сюжетними лініями четвертого (с. 43–65) та п'ятого розділів (с. 66–90). В роботі докладно розглядається, яким чином особисті якості (а не родинні зв'язки) вплинули на його службове становище та взаємодію з керівним апаратом Російської держави. Зазначається, що саме професіоналізм і висока якість роботи П. А. Столипіна справили неабияке враження на міністра внутрішніх справ В. К. фон Плеве,

сприяли подальшому кар'єрному зростанню «гідного представника влади» (с. 66). Історики слушно зауважують, що досвід, отриманий Петром Аркадійовичем у роки губернаторства, неабияк допоміг йому під час роботи у вищих ешелонах влади.

Автори розвінчують міф про антисемітизм і ксенофобію П. А. Столипіна, підкреслюючи його толерантне ставлення до поляків-католиків та євреїв (с. 55, 57). Не можна не погодитись з думкою істориків про стратегічне мислення відомого державного діяча і реформатора, відстоювання ідей побудови правової держави та консолідації суспільства (с. 77). Авторі досить слушно наводять слова Петра Аркадійовича під час перебування на посаді саратовського губернатора (1903–1906 рр.), у яких розкривається вся велич його внутрішнього і духовного світу, підкреслюється православний дух: «Я совершенно спокоен, уповаю на Бога, который нас никогда не оставял» (с. 90).

У п'ятому розділі «Жребий брошен» йдеться про перебування П. А. Столипіна на посаді міністра внутрішніх справ Російської імперії (с. 91–129). За словами авторів, Петро Аркадійович був призначений на цю посаду без особливого бажання, «передчуваючи важку долю і тяжкий хрест» (с. 94). В книзі справедливо наголошується, що, ставши міністром, П. А. Столипін усвідомлював, у якому катастрофічному стані знаходилась країна, і тому єдиною його надією в той час була надія на Бога. Однією з найголовніших переваг Петра Аркадійовича автори називають те, що він був одним з небагатьох представників царського оточення, хто «міг ефективно контактувати з представниками ліберальної опозиції» (с. 132). Імператор високо цінував особистий талант, неабияку енергію, хоробрість, толерантність, ясність поглядів і сміливість висновків П. А. Столипіна, що й стало приводом для його призначення головою Ради Міністрів Російської імперії (с. 93).

Шостий та сьомий розділи помітно відрізняються від інших своїм обсягом, кожен з яких складає понад 100 текстових сторінок. І це не дивно, бо саме в цих змістовно і інформативно насичених структурних частинах автори висвітлюють таку доленосну добу життєдіяльності П. А. Столипіна, як перебування на посаді російського прем'єра (с. 130–299), вдало заповнюють лакуни у вивченні причин, мотивів, сутності та наслідків трагічного терористичного акту, скоєного агентом охоронного відділу Д. Г. Богровим (с. 300–429). Чільне місце в дослідженні відводиться аналізу столипінських проєктів, планів та задумів, реалізації програми корінних перетворень в Росії.

Відмінність книги «Крестный путь Петра Столыпина» від інших історичних праць з даної проблеми полягає в тому, що вона не обмежується вузькими проблемними рамками і не зводиться виключно до аналізу економічних реформ П. Столипіна. Навпаки – автори на основі глибокого джерелознавчого аналізу архівних матеріалів, мемуарів та спогадів сучасників дослідили більш широкий тематичний діапазон, всебічно проаналізували різні сторони життя та багатогранної діяльності відомого реформатора і православного християни-

на, що стало їх незаперечним здобутком. Історики внесли істотні корективи в існуючий на сьогодні політичний і соціокультурний портрет П. А. Столипіна. Він постав перед нами в яєсно новому амплуа, як істинно православний державний діяч, для якого віра пращурів є першоосновою державної діяльності.

Фактичний матеріал розвінчує велику кількість усталених історичних міфів, які склалися навколо неординарної й водночас колоритної фігури П. А. Столипіна. Варто зазначити, що автори досить відповідально підійшли до оформлення підрядкових посилань, завдяки яким можна швидко знайти тлумачення маловідомих термінів. Виділення ключових моментів курсивом дозволяє читачу краще зрозуміти розставлені авторами акценти.

Книга написана лаконічною, досить доступною і зрозумілою мовою, яка вирізняється коректністю й точністю формулювань. Саме ця особливість, як нам здається, робить її вельми привабливою для читача.

На відміну від інших історичних досліджень з цієї проблеми у праці вміщено унікальний ілюстративний матеріал, який надав авторській версії викладу подій за логічної завершеності та рельєфно випуклої наочності. В книзі представлено герб роду Столипіних, репродукції картин, маловідомі фотокопії документів та світлини різних років – родинне коло, студентську добу, перебування на посаді голови Ради Міністрів Російської імперії та інші найбільш пам'ятні події в житті цієї непересічної постаті. Вміщено портрети колег і найближчого оточення Петра Аркадійовича – І.Л.Горемікіна, П.М.Мілюкова, С.Ю.Вітте та ін. На одній зі світлин зображено Д.Г.Богрова, фатальні постріли якого скоротили життя П.А.Столипіну. До кожної ілюстрації наводяться стислі коментарі.

Натомість хотілося б висловити й кілька побажань, які, сподіваємось, стануть у нагоді авторам і, можливо, будуть враховані ними при підготовці третього видання книги (а воно, на наш погляд, буде обов'язково затребуване). Примітно, що у рецензованому виданні автори додатково залучили різноманітні джерела. Проте впадає в око, що переважна більшість з них – це его-документи, зокрема епістолярії, які не дозволяють у повному обсязі уявити складний і трагічний шлях досліджуваної історичної постаті. Доцільно було б включити і використаний авторами список джерел та літератури наприкінці основного тексту книги.

Загалом, маємо всі підстави стверджувати, що поява фундаментального дослідження Д. Табачника та В. Вороніна є визначною подією не лише в житті авторського тандему, але й помітним явищем в сучасному історіографічному процесі. Праця поповнила українську та російську історіографію новими оригінальними ідеями, оцінками, підходами. Вона аргументовано розвінчує існуючі дотепер міфи й заповнює численні «білі плями» та прогалини у вивченні багатогранної діяльності значного державного діяча і реформатора. Авторам вдалося створити солідну книгу, яка вирізняється об'єктивно-історичним підходом, відсутністю ідейно-політичної заангажованості, науковим ставлен-

ням до предмета дослідження. Напевно, не буде перебільшенням сказати, що вона посяде належне місце в книгарнях України та Росії, буде гідно кон-

курувати на ринку історичної літератури, викликаючи цілком закономірний інтерес і жваві обговорення в читацьких аудиторіях.